پاشکۆی دووەم

گـەشـتـێک بۆ شـوێنەوارەکـانی (زندان)، (قەسری شیرین)و (حۆش کەڕوو)... هتد، لە سنووری کـوردسـتـانی باشـووردا لە مـانگی مارت و نیسانی ۱۸۲۰ ـ دا کە بریتییە لە کـورتەی ئەو نووسـینانەی مـیسـتـەر ڕیچ لەم گەشتەدا نووسیونی و کردوونی بەپاشکۆی کتێبی دووەم، بەڵام وەرگێڕ کردی بەپاشکۆی کتێبی یەکەم (ع).

خانی سەیید لە بەعقوبە

شەوی ١٨ی مارتی ١٨٢٠

وا ئێستا سەرەڕای پێسپێرییە زۆرەکانت کە لە (ئۆرتەخان)[1] دوورنەکەومەوە، بەڵام سەیرم کرد ڕۆژەکە خۆشە و خانەکەش پیسە و منیش لە توانامدایە، بۆیە بیرم لەوە کردەوە بە حەیفی بزانم کاتێکی ئاوەها، لە ئەشکەوتێکی ئاوادا بەسەربەرم، لەبەرئەوە پرکێشیم کرد و هاتمە پێشترەوە و خراپتریش نەبووم، بەڵکو لەم دوو ڕۆژەی دواییدا هەست دەکەم زۆر لە پێشوو باشترم، چونکە ژانەسەرەکەم بەریداوم و گوڕوتینێکی وام تێهاتۆتەوە، سەرەڕای ئەوەش کە پارێز دەکەم، ئەگەر پێویستیش بکات هەر ئێستا دەتوانم سەفەر بکەم. ئەو زەوییەی دەکەوێتە نێوان بەغدا و ئەم شوێنەوە، تەختترین شوێنە، بەڵام بەشەکانی تر بیابانەکانی تەنیشت بەغدا، ئەگەر بەراورد بکرێن بەو بیابانەی منی تێدام، ئەوەندەی (پلیۆن ـ PELION) و (ئوسا ـ OSSA) و (تامپە ـ TEMPE) دەبن. لە سەعات سێ و نیودا گەیشتینە جۆگەکەی (نەهرەوان)[2]، کە بەلای کەمەوە ئەوەندەی ئەم ڕووبارەی (دیالە) دەبێ، کە لە سەعات چواری دوای نیوەڕۆدا گەیشتینێ. کە بیستیشم (حاجی عومەر)ی دۆستی دێرینەمان بۆ بەغدا چووە، بڕیارمدا هەر لەم (خان)ە بمێنمەوە، کە وەک سەیریم کرد خانێکی خراپیش نەبوو. ئەم خانە دەکەوێتە بەری لای بەغدای ڕووباری (دیالە)ەوە و بەرامبەر گوندی (باقوبە) و گوندی (ئەلهویدەر)ەوە[3]، کە حەز لە دیتنی ناکەم. سبەینێش بۆ (شارەبان) دەچم. ئەوەتەی هاتوومەتە ئێرە توانیومە شوێنی (گومەزە شینە)[4] دیاری بکەم و نۆ جاریش بەرزایی خۆرم دیاری کردووە، (گەلاوێژ ـ

(١) (خان النص ـ النصف): ئێستا بە (خان بەنی سەعد) ناسراوە ـ ع.

(٢) ساڵی (٥٩٠ز) کیسرا پەروێزی شای فارس لە (تەیسەفون)ەوە، بۆ شەڕی (بەهرام)ی سەرکردەی ڕاپەڕیو، کەوتەڕێ، کە بە سوپایەکی پڕ لە ژاوەژاوەوە هاتبۆوە بەردەم پایتەختی ئیمپراتۆریەتەکە. ئیتر لەنێوان هەردوولادا شەڕێک بەرپابووە، کە بەشەڕی (نەهرەوان) ناسراوە. (دیر بی لو)ی مێژوونووس دەڵێ (کیسرا لەم شەڕەدا تێشکاوە، ئەوەی ئەم مێژوونووسە، سەیر باسی دەکات، ئەوەیە کە (مەلیک) ناچاربووە ڕابکات و پەنا بباتە بەر کەنیسەیەک، کە ڕەنگە لە (تەیسەفون) و (نەهرەوان)ەوە دوورنەبێ. ئیتر لەوێ کۆمەڵێک لەوانەی سەر بەوبوون، لێی گردبوونەتەوە. بەڵام ئێستا هەموو ئەو زەویانە ڕیزە کەلاوەن و هیچ ئاسەوارێکی دامودەسگای (دیان)ی تێدا نییە. بڕوانە لاپەڕە (٩٩٦٥)ی کتێبەکەی (کتێبخانەی خۆرهەڵات) و بڕوانە لاپەڕە (١٨٧)ی بەرگی دووەمی کتێبی: (تیاچوون و ڕووخانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی)ی نووسینی (گیبن).

(٣) لە دەقەکەدا بەهەڵە (هویدا) نووسرابوو ـ ع.

(٤) لە دەقە عەرەبیەکەدا (القُبّة الزَرقاء) نووسراوە، کە سۆراخێکی زۆرم لە قاموس و لای شارەزایان کرد، بەڵام بەکوردی ناوی تەواویم چنگ نەکەوت، کە ڕەنگە هەیبێ و من پەییم پێنەبردبێ ـ م.

کاروان کوژە)م هەژدە جار پێواوە و (کەشکەشان)یشم[5] هەشت جار پێواوە. پاشان لە ئێوارەدا بۆ نانخواردن ئێوارە گەڕاینەوە.

ئێستاش دەرفەتی نووسینی ئەم نامەیەم بەهەل زانیوە، کە وڵاخدارەکە بەڵێنی داوە بۆتی بهێنێ. تکام وایە ئەگەر بەڵێنەکەی بەجێهێنا و بۆتی هێنا، بەخشیشە ئاساییەکەی بدەیتێ. هێشتا یادداشتی ڕۆژانەشم نەنووسیوە، ڕەنگە پێش نوستن بیاننووسم.

شارەبان - ١٩ی ئادار

دوای خۆرکەوتن، یەکسەر خانەکەمان جێهێشت و بە کەڵەکەکەی گوندی (ئەلهویدەر) لە ڕووباری (دیالە)مان دا. خەرندەکانی ڕووبارەکە زۆر بەرز نەبوون لە هەندێ جێگادا لە دیوار دەچوون، زەویش لای ڕۆخەکەی زۆر شەقارشەقار بوون، کە ئاوی باراناو دایدڕیبوو. قووڵایی ڕووبارەکە هەژدە پێ دەبوو. کە بوو بە سەعات هەشت، هێشتا کۆمەڵەکەمان لە ڕووبارەکەیان نەدابوو، ئەگەرچی ئێمە لەگەڵ خۆرکەوتنیشدا کەوتبووینە ڕێ. دارخورمایەکی زۆر لە هەموو لایەکەوە لە دەوروبەری گوندەکانی ئەم ناوچەیە هەبوون.

لە سەعات دە دا بەلای ئاوێکدا تێپەڕبووین، لە کۆنە جۆگە دەچوو. لە تەنیشتەوە گردێکی بەرز هەبوو، لەتە خشت و هەندێ پارچە مەرمەڕی لەسەربوو، وەک یادم بێ ئەم جێگایە پێی دەڵێن (لیسیە ـ LISSIA)، ئەگەر متمانە بەو کابرایە بکرێ کە ناوی ئەم جێگەیەی پێ وتم. بەڵام ناونانەکانی ئەم جێگایانە لە یەک جیاوازن. لەم شوێنانە مەزارێکی زۆری ئیمامەکان لە هەموو لایەکدا هەن.

دەڵێن گۆڕی ئەو سەربازە موسڵمانانەن، کە لە دوای شەڕی (قەسری شیرین) بەبرینداری گەڕاونەتەوە و بەدەم گەڕانەوەیانەوە، لەهەر شوێنی گیانیان دەرچووە و شەهید بوون، لەوێ نێژراون. بەدرێژایی ڕێگاکە شوێنەواری خانووی لەخشت دروستکراوم دەبینێ کە خشت و بەردیان لە هەموو شوێنێکدا بەرچاو دەکەوتن. بەلای هەندێ سەوزایی جوان و جۆگەدا تێپەڕبووین، کە لە هەندێ جۆگەی سەرەکی هەڵگیرابوون. لای چەپمانەوە گوندی (خەرنابات) و گەلێ گوندی تریشمان جێهێشت. لە سەعات دوودا گەیشتینە پردێکی یەک پایەیی، بەسەر جۆگەی (مهروت)ەوە بوو، کە لە سەرەوە دەڕژایە ڕووباری

(٥) لە هەردوو بەرگی (١، ٢)ی ـ القاموس العلمي ـ ی ماموستا (کمال جلال غریب)دا ئەستێرەی (الجوزاء) بەدوو جۆر هاتووە، بەڵام ئەوەیانم بەپەسند زانی کە لە بەرگی دووەمیاندا هاتووە و (کەشکەشان)ە ـ م ـ لاپەڕەکانی ٢١٥، ٢٧٣ی بەرگی یەکەم و دووەم لە (القاموس العلمي ـ کمال جلال غریب).

(دیاله)وه. ئیتر تا سەعات سێ، لای مەرقەدی (ئیمام ـ سەیید میقدادی کندی) ماینەوە.

لە سەعات چواردا گەیشتینە (شارەبان). ئێستا ئیتر خۆم لەسەر زەوی درێژکردووە و توانای بینین و نووسینم نییە، چونکە سەفەرەکەمان هەتا بلێیی لەبەرئەو (با) ناخۆشەی بەتوندی لە باشوورەوە هەڵیکردبوو، زۆر ناخۆش بوو. بەتوندی هەڵی دەکرد و تەپوتۆزێکی زۆری لە زەوی بەرز دەکردەوە و دەیدا بەڕووی ئێمەش و وڵاخەکانیشدا. هیوادارم (میناس) ئاگادار بکەیتەوە کە هێسترەکانی ئێرە یەکجار خراپن. لە هەر میلە ڕێیەکدا خۆیان دەدا بەزەویدا. ئەگەر بەسنگەکوتێ نەبوایە، قۆناغی ئەمڕۆمان نەدەبڕی. لێرە بەڵێنیان داینێ بۆمانیان بگۆڕن قۆناغی نێوان ئێرە و بەعقوبە نۆ سەعات ڕێ دەبێ. بەدرێژایی ڕێ زەوی زۆر تەخت و لە هەموو جێگایەکیشدا جۆگە دابڕدابڕی کردبوو. هەرکە دەستمان بەڕۆیشتن کرد، گێژەڵووکەیەک بەبارانەوە دای بەڕووماندا. هەر ئەوەندە هێواشی کردەوە، ئەو بای باشووری خۆرهەڵاتییە لێمانی هەڵکرد، کە تا ئەم ساتەش بەردەوامە. بەڵام جگە لە هەردوو چاوم، کە بەهۆی تۆزوباوە، سوور هەڵگەڕابوون، ئیتر لەوپەڕی چاکیدام.

لێرە، سەعدون ئاغای فەرمانڕەوای ئێرەم بینی، کە لەپێشدا لە خانووە کۆنەکەماندا بوو، ئیتر نەیهێشت بچینە خانەکە، کە من حەزم دەکرد، بەڵکو خانوویەکی بۆ چۆڵکردین. هەر لێرە (سلیم بەگ)یشم بینی، دوای ئەوەی لە فەرمانڕەوایی (خانەقین) لابرابوو. پاش ئەوەی هەردووکیان پێکەوە هاتنەلام و دڵنیا بوون کە لە جێگاکەم ڕازیم، پاشان (سەلیم ئاغا) خۆراکێکی بەتامی بۆ ناردم کە بە نسیبی کۆمەڵەکەمان بوو، چونکە کە ئەو خواردنە هات، من تازە لە ژەمێک خواردنی پۆڕ و بەهارات ببوومەوە. پێشتریش تکای تایبەتیم لێکردبوو، کە پێمانەوە ماندوو نەبێ و هیچ جۆرە خۆاردنێکمان بۆ نەنێرێ. دیارە کۆمەڵەکەشمان ئەم هەستەی منیان بەلاوە ناخۆش نەبوو. تکام وایە یەکێک بنێریتە لای ژنەکەی، تا سەبارەت بەو ڕێزونەوازشەی مێردەکەی، لە ئێمەی گرتووە، سوپاسی بکەیت، کە بەلای زۆرەوە ئەم نامەیەش هەر بەودا بۆ تۆ دەنێرم. وەک پێشیان وتم ئەگەر لێرە دەربچم، ئیتر تا خۆم بۆ بەغدا دەگەڕێمەوە، دەرفەتی پێوەندی کردنم بە بەغداوە، ئەوەندە بۆ نالوێ. ئەگەر بەهۆی ئەم گوێدرێژە بێ کەڵکانەوە نەبوایە، سەفەرەکەمان سەفەرێکی خۆش دەبوو. لە ئاسیای ناوەندا شتێک نییە لە هێستر بێ کەڵکتر. خەریکە گەرما زیاد دەکات و چاک وایە پەلە بکەین و بەغدا بەجێ بهێڵێن و دەست بکەین بە گەشتە گەورەکەمان بۆ کوردستان.

شارەبان ـ ٢٠ی ئادار

هەندێ پشکنینم کرد. کارەکانی ئەمڕۆم لەوەشی تێپەڕاند، کە بەهیوابووم. ئەوەشی کە لێرە بینیم، لەباری جوگرافی و شوێنەوارەوە، ئەوەی دەهێنا لە بەغداوە بۆی بێیت. بەڵام ئێستا بۆم دەست نادات، بۆتی بنووسم چیم کردووە، مەگەر کەمێکی. کاری ئەمڕۆ زۆر سەخت بوو، سەرباری ئەو سەختییەش بایەکی گەرمی لە باشوورەوە لەسەرخۆ هەڵکردبوو. بەلام سوپاس بۆ خوا، ژانە سەرم نییە، هەرتەنیا کەمێک ماندووم.

ئەم بەیانییە چووم بۆ سەیری ئەو شوێنەوارانەی پێیان دەوترێ (زندان)[٦] و پێنج میلێک لە باشووری ئەم جێگایەوە دوور دەبێ، کە ئێمەی لێین. بەدەم ڕێگاوە بووین بۆ دیتنی شوێنەوارەکان، لە نیوەی ڕێ ئەوە ڕوویدا، کە چاوەڕێمان نەدەکرد، ئەویش ئەوەبوو، چاو ساغەکەم کە خانووسازێکی ناسراوبوو، پێی وتم کەمێک لە ڕێ لابدەین بۆ دیتنی قەڵایەکی کۆن. لەبەرئەمە لە یەک دوو جۆگەمان دا، ئیتر ئەوەندەمان زانی لەبەردەم شوێنەواری شارێکی ساسانیداین، کە هیچی لە (تەیسەفون) کەمتر نییە و هەڵکەوتی وارشەکەیشی هەمان شێوە و هەڵکەوتە. جێگاکەش پڕبوو لە پارچە و ئاسەواری کۆنینە. ئەم شوێنە هەر چارەکە سەعاتێک لە (شارەبان)ەوە دوور دەبێ، بەڵکو سنوورەکانی سەرەوەی شارەکە، لەوە کەمتریش بوو. لایەکانی باشووری خۆرئاوای وارشەکە، کە لێوەی چووینە ناوەوە، حاڵیان چاک بوو. زۆریش لە وارشەکانی (سلوقیە) و (تەیسەفون) دەچوو. هەرچەندە ئەم ئاسەوارانە بە بەغدای کۆن ناسراون، بەڵام مێژوویان هی پێش سەدەکانی ئیسلامە. لەیادیشتە کاتی خۆی شوێنی (دەستجرد)م لە (زندان) دیاری کردبوو. دیاری کردنەکەشم باش پێکابوو. ئێستا بڕوام زیاترە، کە ببێ و نەبێ هەر (ئاسکی بەغدا) شوێنەواری ئەو پایتەختە شاهانەیەیە[٧]. چووینە پێشترەوە و ئاسەواری

(٦) لەناو خەڵکدا هەندێ جار بە (زندان کیسرا) و هەندێ جاری تر بە (قەڵای خەسرەو) ناسراوە. لە گەشتەکەی (المنشيء البغدادي)یشدا، کە مامۆستا (عباس العزاوي) کردوویەتی بەعەرەبی، بە (زندان کیسرا) هاتووە ـ ع.

(٧) کاتی خۆی (دەستجرد) خۆشەویستترین کۆشکی (کیسرا پەرویز)ی شای فارس بووە، کە ئەمی لە (تەیسەفون)ی پایتەختی ئیمپراتورەکەی پێ پەسەندتربووە. (گیبن)ی مێژوونووسیش، کە بەوەسفی جوانی جوگرافیایی ناسراوە و لەوانەش ڕوون و ڕاستتر دەنووسێ کە ڕاستەوخۆ دیویانە، کاتێ دێتە سەر باسی سێیەمین هێرشی (هەرقەل)ی ئیمپراتور، دژی دەوڵەتی فارسی، لە ساڵی (٦٢٧ز)دا، بەدەم باسی پێشڕەویی سوپاگەلی ڕۆمانییەوە بۆ سەر (تەیسەفون) دوای شەڕی (نەینەوا)، بەمەزندە جێگای (دەستجرد) لەم شوێنەدا دیاری دەکات و دەڵێت: «لە خۆرئاوای دیجلە و لە کۆتایی پردی مووسڵەوە کاتی خۆی لە سەردەمی=

تری ساسانیمان دییەوە. لە نیوەی ڕێی (زندان) و بەرامبەر (سوڵتان عەلی)، دوو وارشی ساسانی هاوتەریبم بەدی کرد، بەرەو باکووری خۆرهەڵات و باشووری خۆرئاوادا درێژبوونەوە. ماوەی نێوانیشیان شەش سەد پێ دەبوو. درێژاییشیان هەر ئەوەندە دەبێ و کوتومت لە وارشەکانی (سلوقیە) دەچن. لەنێوان هەر چینە خشتێکدا، شوێنەواری قامیشم بینی.

پاش ئەوەی لەم ئاسەوارانە تێپەڕین، گەیشتینە (زندان)، کە بۆ سوار، چل و پێنج دەقیقە ڕێ دەبێ. لە (ئاسکی بەغدا)وە ئاسەوارێکی زۆر مەزن و گرنگ و سەیربوو. لە هەموو ئەوانەش جیاوازتربوو، کە تا ئێستا دیومن. چونکە خانووسازییەکەی لە خشتی سوورەوەکراوی تۆکمە دروستکرابوو. بەلای زۆرەوە پێم وایە گۆڕێکی شاهانە بووبێ. درێژایی ئەم کەلاوانە، سی زنجیری بچووک دەبن، کە هەر زنجیرێکیان پەنجا پێ و پانایییشیان لە سەرەوە چل و شەش پێ و شەش گرێ و بەرزاییشیان شازدە پێ و دە گرێ دەبێ، لە هەندێ لایەوە لەوەش بەرزترە. خانووەکە دوازدە قوللە، یان پایەی هەیە، کە هێشتا ماون و چواری تریشیان لەبەری لای سەرووییەوە ڕووخاون.

چێوی هەریەکە لەم قولیپانەی لە خانووەکە دەرچوون، سیی و سێ پێ و پێنج گرێیە، پانایییشی لەلای وارشەکەوە نۆ، یان سیی پێ و هەشت گرێیە. ماوەی نێوان هەر قولیپێکیش، پەنجا و هەشت پێ و شەش گرێیە. لە نێوان هەر قولیپێکەوە بۆ قولیپێکی تریش، دوو جووت حەشارگە هەیە. ئەمە لە دیوی لای خۆرهەڵاتی خانووەکەوە، بەڵام لە

= ڕابوردوودا شاری (نەینەوا) ئاوەدان بووە. بەڵام لەبەرئەوەی دەمێکە ئەم شارە ئاسەواریشی لەبەرچاو نەماوە، جێگاکەی بۆتە مەیدانێکی بەرین بۆ جموجوڵی جەنگیی هەردوو سوپاکە.

سوارەی فارس، تا حەوتی شەو خۆیان ڕاگرتووە، لە دەوروبەری سەعات هەشتدا کشاونەتەوە بۆ سەربازگەکەی خۆیان، کە پارێزراو بووە، ئیتر کەلوپەلیان هەڵگرتووە و بەهەموو لایەکدا بڵاوبوونەتەوە، ئەمەش نەک لەبەر بێ ورەییان، بەڵکو لەبەر نەبوونی سەرکردایەتی کردنیان بووە. بەڵام (هەرقەل) کە هەمیشە چابووک بووە، سێ و دووی لە قۆستنەوەی دەرفەتەکە نەکردووە و دوای ئەوەی پێشەنگی سوپاکەی، چل و هەشت میلی بە بیست و چوار سەعات بڕیوە، هەموو پردەکانی سەر (زێی گەورە) و (زێی بچووک)ی داگیرکردووە. بۆ یەکەمین جار شارانی ئاشوور و کۆشکەکانی کەوتۆتە ژێر دەسەڵاتەوە، تا گەیشتوونەتە (دەستجرد)ی پایتەختی شاهانەش، هەر دیمەنی جوان سەرنجی ڕاکێشاون. سەرباری ئەوەش کە زۆربەی زێڕ و زیوەکانیان گواستبوونەوە، یان سەرف کرابوون، بەڵام ئەو دەستکەوتانەی کەوتنە دەست ڕۆمان، زۆر لەوەش زیاتربوون کە خۆیان بەهیوای بوون، بەڵکو چاوبرسێتییەکەشیانی تێرکرد. دوای ئەوەش (هەرقەل) لە کۆشکی (دەستجرد)ەوە هەر پێشڕەویی کرد، تا چەند میلێکی مابوو بگاتە (مەدائین)، یان (تەیسەفون)، کە ئیتر ڕۆخەکانی ڕووباری (ئاربا Arba) بواریان نادا و ئاووهەواش توندبوو، دیسان قەڵاکانی پایتەختیش هەر لەڕوویدا وەستان. بڕوانە لاپەڕە (٢٤٨ ـ ٢٥١)ی بەرگی (٨)ی (تیاچوون و ڕووخانی ئیمپراتوریەتی ڕۆمانی).

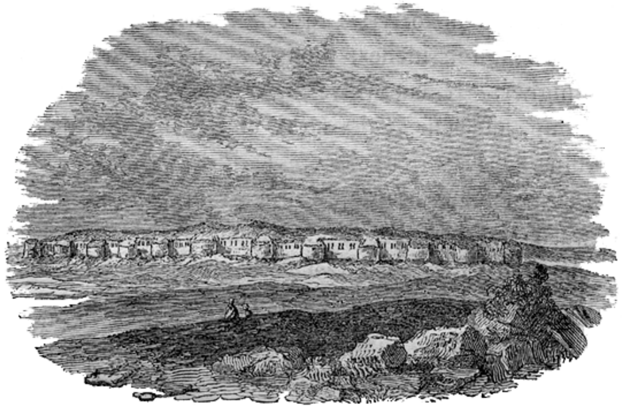

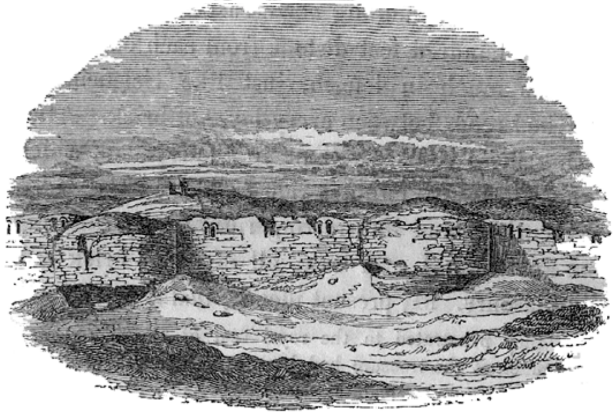

زندان
یا
زنانە

دەلاقەیەک لە زندان

دیوی لای خۆرئاوایەوە، وارشێکی بێ قولیپی هەیە، جگە لە (تاق)ێک، کە قولیپی بەرەکەی تر، دەکەوێتە بەرامبەری. ئەم تاقەی دوایی حاڵی باشە و شێوەی سەرەکەی کەوانەییە. بەرزایی تاقەکە دە پێ و شەش گرێیە و پانایییشی دوو پێ و دە گرێیە. بەڵام قووڵایییەکەی بۆ ناوەوە، بەگوێرەی ئەو پێوانەیەی کردم، چل و یەک پێ و نیو دەبوو کە بەڕاڕەوێکی باریک کۆتایی دێت و دیوارێکی ئەستووریش بەرامبەرێتی. بەڵام ڕووی سەرەوەی خانووەکە و بنمیچەکەی، بەتەواوی هەمووی ڕووخاون.

لە دیوی ناوەوەی خانووەکە و لە تەنیشت قولیپێکی ئەم تەلارەوە، دەستمان بەپشکنین کرد. سەیرمان کرد ئەو حەشارگانەی باسمان کرد، دەچنەوە سەر ڕاڕەوێک، یان باریکە ڕێگەیەک، کە ڕەنگە بچنەوە سەر قولیپەکەی بەرامبەریان. بنمیچی خانووەکەش، هەمووی لە چەند چینە خشتێک دروستکرابوو، کە هەموویان لە باری پانیی دانرابوون وەک لەو ڕووەیەوە دیاربوو، کە دەکەوتە بەری خۆرهەڵاتی و بەدرێژایی خانووەکەش هەمووی ڕووخاو و داتەپیو بوو، لە دیوی لای خۆرئاوایشیەوە، بنمیچەکە نەدەگەیشتە لێواری خانووەکە، کە لەم ڕووەیەوە وەک پێوامان، لەچاو بەری لای خۆرهەڵاتیا، بەرزتربوو.

لای پێنجەم تاقی بەری باشووری خۆرئاوای، ئاسەواری ترمان دییەوە، پشتیان بەوارشێکەوە دابوو، وەک پاشماوەی پایە، یان چوکڵە، کە ڕەنگە پلیکانە بووبێت. بەڵام لای ئاسەوارەکان، بەتەواوی ڕووخابوون. خانوویەکی زۆر لە (شارەبان)، لە کەرەسەی گوێزرانەوەی ئەم شوێنەوارانەی (زندان) دروستکرابوون.

بیابانەکەش لەبەری خۆرئاوایەوە، تا ماوەیەکی کەم، لەو بەرییەوە بەرزبوو، شوێنەواری تری تێدابوو، چونکە ڕووی زەوی، هەندێ لەتە خشتی لێبوو.

ئەم خانووە سەیرە بەخشتی سوورەوەکراوی چاک دروستکرابوو، زۆریش ئەستووربوو. هیچ نووسینێکم لەسەر خشتەکانی نەدی و هیچ خشتێکی سوورەوەکراو یان قوڕ و قامیشم نەدی. لە چەند جێگەیەکدا کەلەبەرێکی زۆرمان دینەوە، کە ئێستا پڕبوونەتەوە لە گڵ و کەرسەک. ئەوەی لەم کەلاوانەدا سەیربوو، ئەوەبوو کە پارچە دراوێکی مسی (چینی)مان دۆزییەوە. زۆر شتی تریشم دیوەتەوە، هەر پێوەندییان بەم پشکنینانەوە هەن، کە لای خۆم دەیانهێڵمەوە، تا یەکتر دەبینین، چونکە هێشتا لەم جێگایەوە ڕوانگەکاریی گەردوونیم نەکردووە.

سبەینێ لەگەڵ خۆرکەوتنا، لێرەوە بۆ(قزیل ڕەبات) دەچین، کە قۆناغێکی لەسەر خۆ

دەبێت. بەهیوا بووم ئەم نامەیە لەگەڵ ئەو وڵاخدارانەدا بنێرمەوە، کە دەگەڕێنەوە، چونکە هەر لێرەوە تێکڕای هێستەرە خراپەکان دەنێرمەوە و چاکەکانیان گل دەدەمەوە. هەر هێسترێکی تریشم پێویست بێت، لە گوندەکە پەیدایان دەکەم.

ئێستا نێردراوەکەی حاکم، لەسەردانم گەڕایەوە و پێی وتم، کە ئەو، ئەم نامەیە دەگرێتە ئەستۆ، چەندیشم حەز دەکرد هەر لێرە هەواڵی تۆم پێبگات، چونکە بەهیوام هەموو ئەم ناوچەیە بگەڕێم و ئیتر تا دەگەڕێمەوە دەوروبەری بەغدا، دەرفەتی نامە پێگەیشتنی تۆم بۆ نارەخسێتەوە. هەر ئێستاش زانیم ڕێگای تریش هەیە، کە بەلای زۆرەوە دەیگرمەبەر، چونکە بەسەر زۆر جێگای سەیردا دەمباتەوە سەر (کفری). ئەمەش ئەو ڕێگەیە بوو، کە دەمێک بوو بەئاواتەوە بووم لێی دڵنیابم و بڕواشم نەدەکرد، ڕۆژێک دێت لێی دڵنیا دەبم.

سەلیم ئاغا ئاهەنگێکی ڕابواردنی بۆ سازکردم، کە ئەوپەڕی توانای دەخستە گەڕ بۆ خۆشگوزەرانیم، لەبەرئەوەی بۆ ئەم مەبەستە تیپێکی مۆسیقای لە گوندەکەوە هێنابوو. ئەمەش (بەل لی نو)ی زۆر بێزار کردبوو. تیپی مۆسیقاکە و گۆرانی (بر یازی یازدم)ی دەژەند، کە ماناکەی (نامەیەکم نووسی) بوو. سەلیم ئاغا دەڵێ خانمانی بەغدا، زۆر شەیدای ئەم گۆرانییەن.

لە جێگاکەم دڵنیابە، ئەوسا نامەم بۆ (کفری) بۆ بنووسە. بەپشتیوانی خوا، من پێنج ڕۆژی تر لەوێ دەبم. ئەگەر کەسێکی وات نەدییەوە کە ڕاستەوخۆ دەچێت بۆ (کفری)، ئەوا قەیناکە، ئەگەر بەتایبەتی یەکێک بنێریت. هەرچۆنێکیش بێت، من ئەمەیان بەچاکتر دەزانم.

پلەی گەرما لەم ڕۆژەدا (٦٦ پلە) بوو. ڕۆژێکی جوان و ڕوونیش بوو.

٢١ی ئادار

لە شەش و پەنجا دەقیقەدا (شارەبان)مان جێهێشت و بەپەلەش ڕێمان کرد، بۆئەوەی بگەینە یەکەمین بەرزایی، کە لە دوای جێهێشتنی بەغداوە تووشی دەبین دیمەنەکان ڕەنگین بوون و لە دەشتە سەوزەکانی ئینگلتەرە دەچوون. دوای تاوێ گەیشتینە جۆگە جوانەکەی (بەلەدروز). ئیتر بەسەر پردێکی باشدا، کە یەک کەوانەیی بوو، لێی پەڕینەوە.

لە سەعات هەشت و نیودا گەیشتینە زوورگەکانی (حەمرین)، کە لە هیچ لایەکییەوە لە دووسەد پێ بەرزتر نابێ. زوورگی یەکەمیان، یان ئەوی خواروویان لە تەمۆخێکی ڕووتەن

پێکهاتبوو، کە چینەکانی لاربوون. لە پشتیەوە دەلاقەیەک هەبوو، پڕبوو لە گردی توورەکەڕێژ، دەتوت گردۆلکەی ڕووخاون. دوابەدوای ئەمیش زنجیرەی سەرەوە دێت، کە بریتییە لە خاک و بەرد. لە خوار زوورگەکانیشەوە چەمێکی بچووک هەیە، دەڕژێتە ڕووباری (دیالە)وە.

لەسەرخۆ، لە زوورگەکانی (حەمرین)ەوە بۆ پێدەشتێک شۆڕبووینەوە، پێیان دەوت (دەشتە)[٨]، هەندێ کۆلیتی پەرشوبلاوی تێدابوو، هی کوردە (سوورەمەنی)یەکان[٩] بوون، کە لەم وەرزانەدا بۆ تووتن کردن دێنە ئێرە. پێشتریش هۆزەکانی (خەزرەج)[١٠] و (بەنی ڕەبیعە) و (بەنی وەیس)ی عەرەبی، بۆ کشتوکاڵ، لێرە نیشتەجێ دەبن. بەڵام لەم دواییەدا بڵاوەیان لێکردووە.

تووشی ڕێبوارێک بووین، هەواڵی دووریی (قزیل ڕەبات)مان لێ پرسی، وەڵامی داینەوە: (بر جوبوق ئیچمە)، واتە: (ئەوەندەی جگەرەکێشانێکی ماوە).

ڕێگاکەشمان بەناو قوڕولیتەدا بوو، بەڵام لە هەردوو بەرییەوە، مەزرایەکی زۆرمان دی.

لە پشت (قزیل ڕەبات)ەوە زوورگی تریش دیاربوون، هاوتەریبی ئەو زوورگانە بوون، کە هەر ئێستا جێمان هێشتن، ئەوانەی زوورگەکانی (خانەقین) بوون، کە لە (کەرکووک)ەوە دەست پێدەکەن و ڕووەو (لوڕستان) دەکشێن.

پێش ئەوەی بگەینە (قزیل ڕەبات)، کە لە نیوەڕۆدا گەیشتینێ، هەندێ زوورگی بچووکم بەرچاو کەوت، دەکەوتنە لای چەپمانەوە و شایستەی باسکردن نەبوون، گردێکی توورەکەڕێژیش لە گوندی (بارادان) هەیە، هەڵکەوتی زۆر سەیرە. لە نزیک خۆرئاوادا چوومە بێڵلای ئەو خانووەی تیایدا بووم، لەوێوە توانیم ڕووباری (دیالە) ببینم، کە دوو میلێک لێمانەوە دوور دەبوو.

بەهۆی تەقەللای (مەحموود چاوەش)ەوە[١١] زانیم هەندێ ئاسەوار لە نزیک (قەسری شیرین) هەن، ئاسەوارێکن هێشتا هیچ ئەوروپاییەک سەردانی نەکردوون. بۆیە شارەزایەکم بەکرێ گرت تا بمباتەسەری.

(٨) دەشت: وشەیەکی فارسییە ـ ع.
(٩) لە دەقەکەدا لەجیاتی (سورە میری)، بەهەڵە (سوورەمەنی) نووسرابوو. واتە هۆزی پیاوە سوورەکە ـ ع.
(١٠) خەزرەج: هۆزێکی کۆنن، لەکاتی کۆچی (محەمەد ـ د.خ) بۆ (مەدینە)، سەرداری (مەدینە) بوون. (ابو اصیبعە) سەر بەم هۆزەبوو، هۆزی (ڕەبیعە)ش کە لە وڵاتانی عەرەبدا خاوەنی دەسەڵات بوون، ئێستا هەرتەنیا هۆزێکە و دەسەڵاتێکی نییە، عەرەبی (عەنزە)ش لەم خێڵەن.
(١١) یەکێک بوو لە نۆکەرەکانی میستەر ڕیچ ـ خاریچ.

شەوێ، لای ئاهەنگی گوندنشینەکاندا بەسەرم برد، کە بەبۆنەی زەماوەندی ژن هێنانەوە سازیان کردبوو. دیمەنێکی جوانکیلە و دڵگیربوو. یاریی شمشێربازی و ئەڵقەی هەڵپەڕکێ و سەماش، لەبەر ڕووناکیی چراووگدا کرا.

خەڵکەکەی ئێرە، بەتورکی و بەکوردی دەدوێن. لێرە زمانی (فارسی)ش بڵاوە. بەڵام (عەرەبی)ی تێدانییە. دەڵێن داهاتی گەنجینەکەی (قزیل ڕەبات)، دەگاتە (٧٠٠,٠٠٠) قروش.

پلەی گەرما، لەنێوان سەعات دوو و سێی دوای نیوەڕۆدا (٧٣ پلە) بوو. لە باشووریشەوە (با) هەڵیکردبوو. ئاسۆش بۆر بوو.

٢٢ی ئادار

ئەم بەیانییە لە شەش و چل و پێنج دەقیقەدا سواری ئەسپەکانمان بووینەوە. لە جێگەیەکدا کە پێیان دەوت (گەرمیە)، دوو گردم بینی، شتێکی وانەبوون. لەوەش دەچوون توورەکەڕێژ بن. لە سەعات حەوتدا گەیشتینە چەمی (قزیل ڕەبات)، زەوییەکەی بەردەڵانی و گیاشی کەم بوو، بەڵام بەشی لەوەڕی ماڵاتی دەکرد. مێگەلێکی زۆری مەڕوبزنیشمان بینی.

لە حەوت و چل و پێنج دەقیقەدا گەیشتینە زوورگەکان. زوورگی یەکەمیان گڵێن بوو، کە باراناو شەقارشەقاری کردبوو، زۆریش دایدڕیبوو. پاشان بەلای ئەوەی دووەمدا تێپەڕبووین، بریتی بوو لە بەرد و چەوی تێکەڵ و گڵێکی کەم. لە هەندێ جێگایشییەوە تەموخ هەبوو. بەدەربەندێکی کەمێک پاندا تێپەڕبووین، پێی دەوترا (ساقال توتان)، واتە (ریش گرە)، گوایە وەک ڕەمزێک بۆئەو دزانەی ئەم ناوەیان ناخۆش کردووە. لەوێوە داگەڕاینە دەشتێک، یان بەواتەیەکی تر. دۆڵێکی پڕ هەرەسی گڵی زوورگی داڕماو، کە لە زوورگی بەرزترەوە بۆی داڕووخابوو.

لە نۆدا گەیشتینە (یەنی چەری تەپە ـ گردی یەنکیشاری)، کە بەناوەڕاستی ڕێگای نێوان (قزیل ڕەبات) و (خانەقین) دادەنرا. ڕێگاکەشمان دەکەوتە نێوان پێچ پێچی زوورگەکانەوە. پاش ئەوەی زوورگێکی ترمان بڕی، ئیتر لەسەرخۆ بەرەو (خانەقین) کەوتینە داگەڕان. ئەو زوورگانەش کە بەلایاندا تێپەڕبووین، کەمێک لەوانە بەرزتربوون، کە دوێنێ بڕیبوومانن. هەمووشیان گڵێن و پڕ چەوبوون. لەملاولاشەوە چینە تەموخ بەرچاو دەکەوتن، کە ڕووەو ناوەندی زوورگەکان لاربوونەوە.